

ДЕЈАН ШАБИЋ*

ГЕОГРАФСКО - ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ПАНЧЕВАЧКОГ РИТА

Садржај: У раду је изложен историјски и географски развој Панчевачког рита. Најстарији становници Панчевачког рита били су Сармати. Ова регија била је насељена и Скрдијцима. Панчевачког рита потпао је под власт Римљана 12. године нове ере. Остаци материјалне културе могу се пронаћи и данас. Словенско племе Срби, населили су овај регион у VI и VII веку. У XVI веку Панчевачког рита потпао је под турску владавину, економски, културни и образовни развој Срба био је заустављен током турске владавине. Током владавине Турака, дошло је до великих етничких, религиозних и културних промена. Пораст броја становника у Панчевачком риту наступио је после Другог светског рата, а посебно после 1960. када је започет индустријски развој Панчевачког рита.

Кључне речи: становништво, развој, историја.

Abstract: In this paper historic and geographic development of Pancevacki rit region have been emphasized. The oldest inhabitants of Pancevacki rit were Sarmats. This region was populated by Scordists, one of the Iliric tribes too. In the 12. year a.d. the region fell under the Roman rule. Remains of material culture dating from times still can be found. The Slav tribe of Serbs inhabited this region in VI and VII centuries. The region fell under the Turkish rule in 16th century. Economic, cultural and educational development of Serbs was stopped under the Turkish rule. During the Turkish feudal government great ethnic, religious and cultural changes took place. Rapid population increase in Pancevacki rit started after Second World War especially after 1960. when industrial development started.

Key words: population, development, history.

Увод

Панчевачки рит има повољне просторне одлике географског положаја. Реч је о географској целини која је испуњена елементима равничарског рељефа. Проучавана регија простире се на делу алувијалне равни Дунава, висине 69,5-80 м. Незнатно висинско одступање привидно одаје утисак моногенетског рељефа.

---

* Мр Дејан Шабић, асистент, Географски факултет, Студентски трг 3/3, Београд. Рад примљен

У административном погледу проучавана географска целина припада београдској општини Палилула. Око река које теку поред Панчевачког рита налазе се територије општина: Земун на западу, Стара Пазова на северозападу (од којих је одвојен Дунавом), Зрењанин на северу (одвојен Дунавцем), Опово на североистоку и Панчево на истоку (одвојен Тамишом). На југу је Панчевачки рит мостом на Дунаву спојен са територијом општине Палилула у чији састав улази. Од укупне површине београдске микрорегије (3.222 km²), Панчевачком ритом припада 11,8%. Проучавани простор обухвата атаре шест насеља (Крњача, Борча, Овча, Падинска Скела, Дунавац и Ковилово).

Панчевачки рит је мењао свој географски значај у прошлости зависно од природних обележја и улоге коју је имао у одређеном раздобљу историје и држави којој је припадао. У условима ранијих историјских прилика, положај Панчевачког рита био је неповољан, јер је представљао погранично и стално плаћену област Аустроугарске монархије.

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, изградњом насипа око Панчевачког рита и моста преко Дунава, почео је период интензивнијег досељавања становништва у рит, а дошло је и до њеног привредног развоја. Током друге половине XX века Панчевачки рит је стекао повољан привредни и политички положај, јер је постао важан пољопривредни и индустријски рејон Београда и чини део његове најуже гравитационе сфере.

Панчевачки рит до доласка Словена

Морфолошке, климатске и хидролошке одлике Панчевачког рита утицале су на досељавање првих становника још у палеолиту. Археолошки налази у Винчи и други локалитети, сведоче да се у нашој земљи развијала неолитска култура. Трагови неолитске културе винчанско-Бплочничке фазе откривени су на територији Панчевачког рита у атару Борче (*Мартишнова греда*). У југоисточном делу Панчевачког рита пронађени су земљана посуда и цреп неолитске старости (Гарашанин Д., 1951). Локалитети још увек нису довољно истражени, иако поменути предмети имају велики значај у истраживању неолитске културе у нашој земљи.

У античком периоду становништво је насељавало Панчевачки рит, а насеља у околини Београда добила су све већи значај, јер су се развијала у близини два велика града - Сингидунума и Таурунума. То су углавном биле мање насеобине и утврђења на алувијалној равни Дунава. У југозападном Банату пронађени су бројни остаци античке културе у атарима већине данашњих села. У Панчевачком ритом пронађено је више остатака античке керамике, новца, бронзаних судова и опеке из времена владавине Јазига и Сармата.

У време продора Римљана у Банату су живели Скордисци, келтизирано илирско племе. На основу материјалних остатака из тог доба, претпоставља се да су Скордисци у Панчевачком ритом живели у сојеницама и бавили се углавном сточарством, ловом и риболовом. Своје мртве сахрањивали су или

спаљивали, а над гробовима су подизали високе вгробне могилег, чији су остаци пронађени у Панчевачком риту (Влаховић П., 1984). Скордисце су угрожавали Римљани са запада, а Дачани са истока. Римљани су 12. године наше ере покорили Илире и основали провинцију Илирију (Перовић М., 1988). Римљани су на Дунаву поставили границу (лимес) која је делила културни свет на југу од варварског на северу, коме је припадао и Банат. Граница на Дунаву одржала се око 500 година.

Иако је римска војска стално обезбеђивала погранична утврђења на Дунаву, дешавали су се продори Дачана на римску територију. Због тога је цар Трајан током II века нове ере успоставио добре односе са њима, да би их касније поразио у областима Баната и образовао римску провинцију Дакију. Након освајања Баната извршена је романизација, а староседелачко становништво прихватило је римску културу.

Римљани су у Панонији градили путеве који су имали позитиван привредни и културни утицај на народе у областима кроз које су пролазили. Археолошки остаци тих путева су значајни споменици културе по којима се памти Римска империја. Они су дуж путева подизали градове и утврђења, што је променило живот тадашњих становника и развој њихових насеља која су била позната по малим скупинама кућа. ВЈазиги, чији су трагови боравка пронађени у Панчевачком риту, дошли су из области око Дњепра и дуже време се насељавали по Војводини. После сукоба са Римљанима, допуштено им је да држе своје лађе на Дунаву, али да станују даље од реке (Ђурић В., 1953).

Из периода владавине Римљана у Панчевачком риту пронађене су златне медаље и новац из III и IV века нове ере. Поједини научници, на основу овог остатка материјалне културе Римљана, претпостављају да је Панчевачки рит у време римске владавине био раскрсница путева (Гарашанин Д., 1951). Године 1949. у околини Глогоњског рита пронађени су остаци посуда, метална кашика, црепови и накит из римског доба.

Римско царство на територији Баната сменили су продори Словена и Авара. На основу археолошких проучавања раширено је мишљење да су се Јужни Словени досељавали у Подунавље и на Балканско полуострво у V, VI и VII веку, али исто тако постоји мишљење да су Словени почели насељавање територије данашње Србије још раније. Пре трајног насељавања на Балканско полуострво, почетком VII века, словенска племена више од једног столећа живела су равницама северно од Дунава. Словени су некада сами, или удружени с номадским племенима пробијали византијски одбрамбени бедем и дубоко продирали на њену територију, пустошили је и враћали се преко Дунава на север. У околини Глогоњског и Јабучког рита пронађени су материјални трагови (ћупови) из VI и VII века о проласку Словена кроз Панчевачки рит. У то време на територији Баната забележено је 676 топографских имена од којих се за 356 могло рећи да су била словенска. Словенска племена најпре су насељавала шумовите равничарске или брежуљкасте пределе, просторе око река, језера и бара, који су личили на крајеве из којих су се доселили. Тадашњи Панчевачки рит, по својим природним обележјима, био је привлачан за насељавање словенским племенима. Насеља која су градили у ју-

жном Банату у VII веку, била су сеоска, грађевине у њима од трошног материјала (дрвета и блата), а посуде које су користили глинене. Словенска племена углавном су била земљорадничка, а бавила су се и сточарством, ловом и риболовом. Од метала, највише су користили бакар, од којег су правили оружје оруђе и накит (Срејовић Д., 1982).

Када је Карло Велики покорио Аварску државу, у периоду 791-799. године, Словени су пали под власт Бугара који су овим областима владали до 895. године. После њих, Панонску низију насељавали су Мађари, али су Словени и даље живели у њеном јужном делу (Срејовић Д., 1982).

Касније су мађарски краљеви спроводили мађаризацију и ширили католичанство како би Србе протерали са ових простора. Када је почела турска најезда на Балканско полуострво велики број Срба повлачио се ка северу и насељавао Војводину. Велике сеобе настајале су након Маричке битке (1371), Косовске битке (1389) и пада Смедерева (1459), када је српско становништво насељавало области северно од Саве и Дунава. Некадашње периферне области српске државе на северу уз Саву и Дунав, у доба владавине деспота, постале су средиште српског политичког и привредног живота. Из густо насељених простора уз десну обалу Саве и Дунава, српско становништво постепено је насељавало јужни Срем и Банат. Српски деспоти из династије Бранковића имали су своја насеља северно од Дунава (Попивић Д., 1955). На основу угарских историјских карата већинско становништво у Панчевачком риту били су Срби, те су Угарској штитили јужну границу од турске најезде. Турско-угарски ратови 1502-1503. године натерали су мађарско становништво на повлачење из Војводине у правцу данашње Мађарске.

Панчевачки рит током турске владавине

Турци су освајали Банат од 1551. године до 1552. године, али су запосели десну обалу Дунава много година раније. Српско становништво за време турске владавине било је у тешком положају. Бежећи испред Турака, становништво је тражило природни заклон и налазило га у водонепропусном, замочвареном Панчевачком риту. Падом Београда (1521) ритско земљиште Панчевачког рита припало је добрима смедеревско-београдског санџак-бега (Мандић Д., 1986). "Мехмед паша је од 1536. године поседовао мулковна добра поред Дунава, која је претворно у вакуфе и њихове приходе посветио задужбинама. Део тих прихода ишао је у корист његове цамије и имарета (јавна кухиња) на Дорћолу" (Илић Ј., 1967).

Због тешких услова живота Срби су напустили Банат и одлазили у Бачку и даље ка Будиму. После 1552. године већа насеља Баната почела су да добијају оријентални изглед. У историјским документима из 1567. године први пут се помиње Борча као саставни део сремске жупаније и најстарије насеље у Панчевачком риту. Тада је у борчанској цркви земунски свештеник Петар написао јеванђеље (Срејовић Љ., 1902). У Панчевачки рит, Турска је насељавала своје становништво. Они су у Панчевачком риту били представни-

ци феудалне власти, управе и земљопоседници, али и војници, трговци и занатлији. Турци су унели и многе новине у привредни живот Панчевачког рита. То се пре свега односи на трговину и оријенталне занате који су брзо заменили старе средњовековне.

У околини угарских утврђења често су избијали сукоби и водиле се борбе против Турака. Насиље које су Турци спроводили над поробљеним становништвом довело је до устанка Срба у Банату 1594-1595. године. У Крушевском поменику (1663-1665.) помиње се поред Борче и насеље Овча. Године 1683. из Београда је у Панчевачки рит пребегло око 50 београдских трговаца. Аустријски генерал Хајзнер прешао је Дунав код Ратног острва са 6 регименти, направио мост на Дунаву и са својом војском улогорио се у рит (Шабић Д., 2000).

За време турске владавине, Панчевачки рит је више пута насељаван и расељаван. Помиње се често као впустараг, односно впашњаци и ледине насељене чопорима говеда, коња свиња, а пре свега стадима оваца (Пецињачки С., 1955).

После Карловачког мира (1699) Панчевачки рит се нашао у турској граничној зони, па су га они добро утврдили. Они су на ушћу Визеља у Дунав направили јака утврђења у којима је логоровало око 2 000 војника. Године 1706. становништву је харач убирало темишварски санџак коме је Панчевачки рит припадао, јер је био у склопу темишварске нахије. Нема података али се претпоставља да је већинско становништво тада било српско. Од 1716. до 1718. проучавана регија била је део Панчевачког процеса. У документу Управе Панчевачког дистрикта која је 12. јуна 1719. године известила Администрацију у Темишвару пише: "Мускетири и њихови официри чинили су зулум по дистрикту и чији становници од њих трпе велике штете" (Пецињачки С., 1955). Године 1717. у Панчевачком рит у било је 70 домаћинстава. Аустријска војска под командом Евгенија Савојског освојила је југозападни Банат августа 1717. године (Пецињачки С., 1955). У том боју на страни Аустрије учествовали су и Срби из Панчевачког рита.

После 165 година владавине Турака, Пожаревачким миром из 1718. године, Панчевачки рит је припао Аустрији. Повлачењем Турака и граница се померала ка југу. Већина граничара напустила је своја гранична утврђења у рит у и отишла у Русију. Да би спречила њихово исељавање Марија Терезија је била приморана да успостави нову границу на Дунаву.

Проучавана регија за време аустријске и аустроугарске владавине

Одласком Турака Панчевачки рит је опустео, становништво је проређено ратовима и болестима, а територије замочварене и запуштене. И поред тога Аустрија је јужном Банату придавала велику важност. Поред граничног појаса, Аустрија је у југозападном Банату желела да оформи пољопривредни рејон, тако да је 1745. почела са исушивањем Панчевачког рита.

Према Попису становништва из 1717. у Панчевачком риту било је око 30 српских домаћинстава. Овај крај су тада насељавали привремено расељени Срби који су побегли из југозападнoг Баната плашећи се турске одмазде. Десет година касније, у Панчевачком риту службовала су два попа Тодор и Игњат, који су под својом парохијом држали села Овчу и Борчу (Шабић Д., 2000). То је био период досељавања становништва у Панчевачки рит. Сматра се да је већина породица досељено из суседних јужнобанатских села. На аустријској карти из 1718. и на карти грофа Мерсиа (1723-1725.) унета су два насељена места у риту - Борча и Овча.

“Од 1. марта 1723. године, поштански саобраћај на линији Панчево-Београд је држао Фридрих Косте из Панчева по цени од 12 форинти месечно, односно 144 форинте годишње, а линију Београд-Панчево Јохан Лој из Београда по цени од 24 форинте месечно. С тим у вези се непрецизно додаје да је овде плата дуплирана, јер Лој утолико више користи запреге, него други што нема коњаника, што би требало да значи да је Лој превозио и пошту и путнике” (Шабић Д., 2000).

Према Попису Панчевачког округа Темишварске епархије из 1727. у Панчевачком риту било је 59 кућа. Године 1738. од куге је становништво рита преполовљено, тако да је у Овчи остало само 15 домаћинстава. Од куге је страдало укупно 52 становника. Према записима Панчевачког дистрикта људи су из мочварног рита заједно са њиховом покретном имовином и завежљајима пребегли преко Дунава у Србију, али су се неколико година касније делимично вратили (Југословенски дневник., 1937).

Када су Турци поново заузели Београд 1739. године, Аустријанци су у јужном делу Панчевачког рита основали једну од пограничних постаја чија је дужност била да чува границу на Дунаву.

У првој половини XVIII века аустријске власти извршиле су насељавање ових крајева, а предност су давали Немцима, али су они слабо насељавали јужни Банат, те је у то време био и даље ретко насељен. Староседелачко православно становништво било је нетрпељиво према Немцима, јер су морали да им граде куће.

После потписивања Београдског мира 1739. године, Аустријанци су од 1741. до 1742. изградили утврђења. Аустријске власти давале су ритску земљу ислуженим војницима, али како они нису желели да се ту населе, у Панчевачки рит почело је досељавање становника из оближњих српских и румунских села.

Земља се у Панчевачком риту давала у закуп и користила за испашу стоке. Да би обезбедили границу према Турској, а самим тим и себе, поједина подручја у Банату су се стављала под надлежност аустријских регименти. Панчевачки рит је потпао под управу XII аустријског пука (Југословенски дневник., 1937).

Пошто су воде Дунава и Тамиша често плавиле југозападни Банат, становници Панчевачког рита су се иселили 1747. у Баранду и Опово, односно у део Баната који није био изложен поплавама. Због катастрофалне поплаве расељавање је било нагло, тако да је становништво било смештено на једном

потесу новоселског атара, а затим расељено по околини. Неки становници су се иселили у Срем. Остала је само војничка постаја на Дунаву. Крајем 1947. већина расељених људи поново је населила рит и наставила живот на својим имањима.

Аустријске власти су све чиниле да приволе српску децу да похађају немачке и мађарске школе и да науче немачки и мађарски језик. "Нова црква у Борчи изграђена је 1799, а школа је изграђена и отворена после цркве на прелазу из XVIII у XIX век. Колика је била јака жеља за отварањем српске школе може се видети из примера Стефана Перића који је пре изградње и отварања школе окупао српску децу и обучавао их. У црквеном дворишту изграђена је и зграда Вероисповедне школе" (Пецињачки С., 1982).

Крајем XVIII века услед аграрне пренасељености и турских освајања Ердеља, Панчевачки рит насељавају румунски сточари. До 1800. године због тешких услова живота, рада у војној служби и без својих породица, проучавани крај напуштају Андрићи, Белићи, Босиљковићи, Васићи, Георгијевићи, Дајићи, Дочани, Ђурини, Ердељани, Константино-вићи, Крчединци, Лукићи, Миланковићи, Миленовићи, Пиперски и Раданови. Ове породице су напустиле рит и одселиле се у суседна банатска села (Пецињачки С., 1972). До 1810. године неке од наведених породица су поново населиле рит. О томе сведочи црквено-домовни протокол из 1810. године, приложен на крају рада (Колаковић В., 1960). За време Првог и Другог српског устанка велики број избеглица доспео је у Панчевачки рит иако су се аустријске власти супротстављале. Да није било тих досељавања питање је да ли би се становништво и одржало, јер је природни прираштај био низак. Године 1813. забележено је и досељавање становника у Овчу из села Клек код Зрењанина (Велики Бечкерек), али о томе не постоји архивски материјал (Црквено-домовни протокол Борче, 1902). После револуције у Угарској, у којој према подацима нису учествовали становници из рита, нешто се изменило у положају српског становништва у овим крајевима. Тада су се под угарском управом обавезе становника сводиле на подвоз, који су обављали својим колима и коњима за рачун угарске компаније која се налазила у Овчи. После револуције донет је 1850. закон којим је трајање граничне службе скраћено са 25 на 12 година. Граничарска заједница постала је власник земље у Панчевачком рит, тако да су граничари могли наслеђивати земљу. Проглашена је слобода занатства, трговине и њеких других делатности. Међутим, ове олакшице су кратко трајале. Становништво овог подручја није било у добрим односима са Угарима, јер су власти вршиле систематски притисак на становништво и спроводиле мађаризацију.

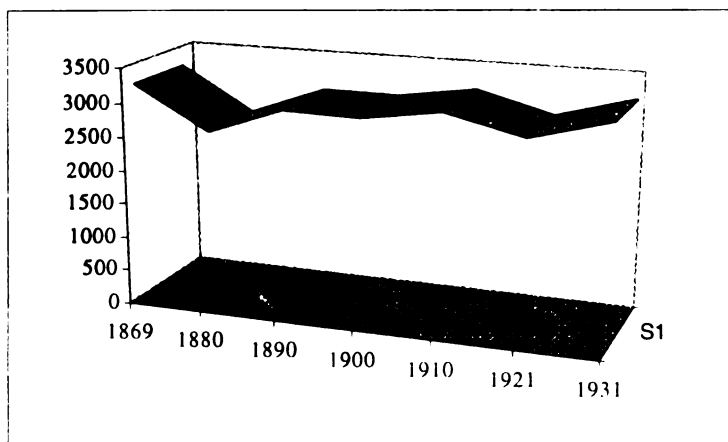
За време аустроугарске владавине извршено је насељавање Немаца и Мађара из Регесфорда и Модоша у Панчевачки рит. Око 1860. досељено је 375 немачких породица и 300 мађарских породица из Штефансфелда, Молнфелда, Дебелаче и Итебеја. Године 1868. у рит су подигнута општинска насеља Кенигсдорф и Гизелахајм настањена Немцима и Албрехтсдорф насељено Мађарима. Међутим, високе воде Дунава су присиле становнике ових насеља да их напусте 1876. године и да се иселе на оцедитији и виши терен на месту данашњег Глогоњског рита, где су се привремено населили, да би се

коначно 1877. иселили у Ердељ (Милокер Ф., 1925). О траговима ових насеља сведоче пронађени предмети у Панчевачком рити.

Табела 1. Кретање броја становника у Панчевачком рити од 1869. до 1931. године (Пецињачки С., 1964) и (Николић С., 1962).

Насеље	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
Борча	983	1044	1230	1328	1535	1396	1724
Овча	2215	1530	1752	1634	1610	1469	1452
Укупно	3198	2574	2982	2962	3145	2865	3176

Године 1880. у Панчевачком рити је живело 2.574 становника. Многе епидемије често су погађале становништво а посебно децу. Мали природни прираштај и интензивније насељавање утицали су на благи пораст становништва.

Графикон 1. Број становника Панчевачког рити од 1869. до 1931. године.

Крајем XIX века, становништво Панчевачког рити углавном се бавило риболовом и сточарством, а мање земљорадњом, јер су њиве биле изложене поплавама. Бројне породице су напустиле рит крајем XIX века, јер су због честих поплава имовина и усеви били угрожени, а влага се дуго задржавала у кућама.

Године 1900. у Панчевачком рити је живело 2.962 становника, а 1910. - 3.145 становника. Замочварени терени рит били су легло комараца, извор маларије и других заразних болести. Од 1910. до 1921. године број становника је смањен. Војводина је 1918. године припојена Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, што је утицало на исељавање Немаца из Панчевачког рити. Не може се поуздано рећи где је становништво расељено.

Панчевачки рит од 1918. године до Другог светског рата

Распадом Аустроугарске монархије, Панчевачки рит је прикључен после Првог светског рата Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Проучавана регија тада је изменила положај јер више није представљала погранично подручје. После Првог светског рата, власти су вршиле насељавање Панчевачког рита породицама из планинско-котлинских делова новоосноване земље и добровољаца са Солунског фронта.

Према Попису становништва из 1921. године у Панчевачком рити живело је 2.865 људи, а до 1931. број је увећан на 3.176. Сталне поплаве су загорчавале живот становништву све до 1934. године, када је изграђен насип и прокопани важнији канали. Изведени радови на мелiorацији и побољшани услови живота. повећали су значај рита и условили веће досељавање становништва (Николић С., 1962). Највећи број досељеника чинили су беземљашки из бачких и банатских села који су радили на изградњи насипа и трајно се населили у Панчевачки рит. Према националној структури највише је било Срба, Мађара и Словака.

Изградњом моста преко Дунава (1935) остварена је копнена веза са Београдом, јер се саобраћај до тада обављао скелами. Била је то предиспозиција да се Панчевачки рит ввеже за Београд и то за део града поред Дунава који се индустријски најбрже развијао (Шабић Д., 1999).

Од 1929. до 1933. године у Панчевачки рит је досељено 35 породица из Баната (од тога четири породице из Новог Бечеја, четири породице из Кикинде, три из Црепаје и Панчева, две из Ковачице и Опова и по једна породица из Вршица, Ботоша, Орловата, Сефкерина, Баваништа, Долова, Баранде, Банатског Деспотовца, Мокрина, Јабукe, Перлеза, Ковина, Алибунара и Ђале). Досељено је и седам породица из Књажевца, шест из Ражња, пет из Мола и Вишњице, четири из Лознице, три из Бачке Тополе, по две породице из Сремске Митровице, Суботице, Прокупља, Младеновца, Врања, Лебана, Смедеревске Паланке, Велике Планае, Ариља и Костолца и по једна породица из Бачког Градишта, Крушедола, Бољевца, Горњег Милановца, Параћина, Чачка, Љубића, Гуче, Богатића, Лесковца, Пирота, Драгаша и Орашја. Тада је из Хрватске досељено 26 породица (три породице из Сиња, по две из Славонског Брода, Славонске Пожеге, Јасеновца, Имотског и Госпића и по једна породица из Чаковца, Книна, Дарувара, Нове Градишке, Суња, Доњег Михољца, Петриње и Војнића). Од 1929. до 1933. године у рит је из Словеније досељено седам породица (три из Марибора и по једна породица из Љубљане, Цеља и Кочевје). Из Босне и Херцеговине је у том периоду досељено 13 породица (по две породице из Власенице, Босанске Градишке и Босанског Петровца и по једна из Босанског Новог, Бихаћа, Бања Луке, Цазина, Велике Кладуше, Мостара и Посушја). Из Македоније је досељено 16 породица (по девет породица из Струге, четири из Демир Капије и по једна из Гостивара, Прилепа и Градског). Из Црне Горе је досељено четири породице (две породице из Даниловграда и по једна из Котора и Никшића) и три породице из Темишвара (Ђурић В., 1953).

Изградња саобраћајница Београд-Панчево и Београд-Зрењанин утицала је пресудно на изградњу првих кућа у јужном делу Панчевачког рита, на месту данашње Крњаче. Било је то трговачко и друмско насеље, у које се становништво интензивно досељавало и које се привредно развијало. Радници, који су били јефтина најамна радна снага градили су скромне куће, јер је закупљивање земљишта било повољније у односу на цене у Београду. Поред пута Београд-Панчево грађене су кафане и пољопривредне економије. Због високих цена превоза скелом преко Дунава, становништво из суседних банатских и сремских села напуштало је домове и насељавало Панчевачки рит (Костић М., 1962).

Сеоско становништво Панчевачког рита одржавало је сталне везе са суседним селима у околини. Већина људи бавила се пољопривредом, а мањи део радио је у индустрији, занатству и трговини. Радно способно становништво углавном је било запослено на државним имањима у риту, а неки мушкарци су одлазили у Београд тражећи запослење у индустрији, трговини и занатству. Основна оријентација у индустрији Београда била је усмерена на развој прерађивачких грана. Током друге деценије XX века у Београду се осећао привредни застој који се одржао до Другог светског рата. То је утицало на смањење обима пословања, на запошљавање и затварање неких привредних објеката. У занатству се осетио застој. У Београду је било затворено 9 столарских радионица, 3 тапетарске, 1 грађевинско, а од 25 папучарских радњи наставило је са радом само 6 (Шабић Д., 2000).

Трошкови живота у граду су били високи. Пошто су радници из Панчевачког рита били неквалификовани, морали су становати у селима рита а радити у граду, јер су им примања била мала да би могли плаћати храну и живети у Београду. Издавање собе у Београду од 1930. до 1935. године, коштало је месечно 500-600 динара, што је био ниво просечне зараде радника. Од 1936. године просечни износ наднице расте. Највише наднице у Београду имали су копачи и зидари од 30 до 57 динара дневно, што је једна од највиших надница за ову категорију радника у Краљевини Југославији. И поред повећања износа надница, трошкови живота, високе цене, тежак положај радника, тешкоће запошљавања, споро ширење и уситњеност привредних капацитета и претежно занатско-трговински карактер привреде ограничавали су иссељавање становништва из Панчевачког рита у Београд (Шабић Д., 2000).

Други светски рат проузроковао је последице које су се дубоко одразиле на живот и рад људи на овом простору. Као и у дотадашњим ратовима, мађарско и немачко становништво углавном се придружило окупаторима. Други светски рат прекинуо је друштвено-економски и културно-просветни развој Панчевачког рита, који је био у замаху. Овome су нарочито допринели сукоби, који су се у току рата манифестовали преко пљачке имовине, убистава и слично. После Другог светског рата Панчевачки рит стекао је повољан привредно-политички положај јер чини најужу гравитациону сферу главног града. Савремене географско-историјске и демографске прилике овог краја уско су повезане са развојем Београда.

ЛИТЕРАТУРА

- Влаховић П., (1984): **Народи и етничке заједнице**. НИРО "Вук Караџић", Београд.
- Гараганин Д., (1951): **Археолошка налазишта у Србији**. Научна књига, Београд.
- Ђурић В., (1953): **Панчевачки рит, антропогеографска испитивања**. Посебна издања САН. Књига ССXLVIII. Етнографски институт, Књига V, Београд.
- Илић Ј., (1967): **Привредно-географске карактеристике Панчева и околине и њихов међусобни однос и веза**. Докторска дисертација у рукопису, Београд.
- Југословенски дневник., (1937): Број 321. Београд.
- Колаковић В., (1960): **Насеље Овча**. Годишњак града Београда. Књига VII. Београд.
- Костић М., (1962): **Насеља у околини Београда**. Зборник радова Географског завода Природно-математичког факултета, Универзитет у Београду. Свеска IX, Београд.
- Мандић Д., Гагатор Ш., (1986): **Хроника београдске општине Палилула**. Друштвено-политичке организације и СО Палилула, Београд.
- Милокер Ф., (1925): **Банатска војна граница (1764-1873)**. Панчево.
- Николић С., Радовановић М., (1962): **Становништво Београда и околине**. Зборник радова Географског завода Природно-математичког факултета, Универзитет у Београду. Свеска IX, Београд.
- Пецињачки С., (1964): **Подаци о становништву и насељима Јужног Баната у XVIII и XIX веку**. Зборник за друштвене науке. Матица српска. Број 38. Нови Сад.
- Пецињачки С., (1972): **Село Борча крајем XVIII века и почетком XIX века**. Годишњак града Београда. Књига XIX, Београд.
- Пецињачки С., (1982): **Граничарска насеља Баната од 1773. до 1810. године**. Први том. Матица српска, Нови Сад.
- Пецињачки С., (1985): **Панчевачки дистрикт од 1717. до 1773. године**. Свеска 26. Филозофски факултет, Нови Сад.
- Перовић М. и др., (1988): **Историја цивилизације**. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Поповић Д., (1955): **Срби у Банату до краја XVIII века**. Посебна издања Етнографског института САНУ. Књига VI, Београд.
- Срејовић Д., (1982): **Римски период**. СР Србија, Први том, НИРО "Књижевне новине", Београд.
- Стојановић Љ., (1902): **Стари српски записи и натписи**. Запис број 667, Београд.
- Црквено-домовни протокол храма Св. Николе у Борчи из 1810. године.
- Шабих Д., Вујадиновић С., (1999): **Воде и њихов утицај на живот становника Панчевачког рита**. Гласник Српског географског друштва, Свеска LXXIX, Број 1, Београд.
- Шабих Д., (2000): **Географске промене у Панчевачком рити током друге половине XX века**: (рукопис магистарског рада), Београд.

DEJAN ŠABIĆ

Summary:

GEOGRAPHIC AND HISTORIC CHARACTERISTICS OF PANČEVAČKI RIT

The oldest inhabitants of Pancevacki rit were Sarmats. This region was populated by Scordists, one of the Iliric tribes too. In the 12. year a.d. the region fell under the Roman rule. Remains of material culture dating from times still can be found. The Slav tribe of Serbs inhabited this region in VI and VII centuries. The process of Serbization of native dwellers was completed soon. The region fell under the Turkish rule in 16th century. Economic, cultural and educational development of Serbs was stopped under the Turkish rule. During the Turkish feudal government great ethnic, religious and cultural changes took place.

The First and Second World Wars brought negative effect to socio-economic and cultural development of this region. Rapid population increase in Pancevacki rit started after Second World War especially after 1960. when industrial development started in Pancevacki rit. The industrial development led to a fast development of the settlement.